

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XVII: 2019

Nr 22 (599)

Data odczytu: 04.09.2019 r.

Data wydania: 04.09.2019 r.

=====

1146. spotkanie

Marek Szajerka

Rytuał *actum profanum* w obrzędku łacińskim dla kościoła parafialnego św. Jerzego w Grudziądzu, 15 września 1618 r. Tło historyczne

Parafia kościoła św. Jerzego i sam kościół są zapewne niedoceniane przez badaczy dziejów Grudziądza. Najbardziej docenił znaczenie tego kościoła ks. Władysław Łęga w 1925 r.¹ Na temat tego kościoła w 2015 r. ukazał się artykuł w Biuletynie Koła Miłośników Dziejów Grudziądza².

Obecny artykuł dotyczy dokumentu z 15 września 1618 r., na który zwrócił moją uwagę adiunkt Dawid Schoenwald, kierownik Działu Historii Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi. Treść tego artykułu nie ma nic wspólnego z poglądami D. Schoenwalda. Nie znam ich, jako wyartykułowanych w jakiejś pracy naukowej. Natomiast bardzo dziękuję Panu Dawidowi za pokazanie samego zdjęcia oryginału dokumentu.

W powszechnym odbiorze kościół św. Mikołaja jest najstarszym kościołem w Grudziądzu i do tego parafialnym.

---

¹ [...] *Za pierwszych Piastów powstała też zapewne pierwsza parafia. Szukać jej trzeba wraz z osadą przy ul. Rybackiej w dzielnicy zwanej Rybaki, gdzie istniał niegdyś kościół św. Jerzego. Około 1218 r. oddaje Konrad Mazowiecki Grudziądz biskupowi Chrystianowi dla poparcia misji pruskiej z powodu niepowodzenia tegoż; powołał Konrad zakon krzyżacki, oddając mu Ziemię Chełmińską, także Grudziądz.* [...] Zob. R. B. Kucharczyk, Grudziądz i okolice na starej karcie pocztowej, Grudziądz 2006, s. 9-10. Przedruk z Miesięcznika Krajoznawczego „Ziemia”, maj 1925 rok.

² M. Szajerka, *Kościół św. Jerzego – o zaginionej tożsamości Grudziądza*, Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, R. 13: 2015, nr 40. W tym artykule jest zawarta bibliografia dotycząca kościoła, ujmująca pozycje wcześniejszych badaczy.

To, że ten kościół nie jest najstarszym w Grudziądzu, podważył już w latach 1667-1672 ks. kanonik Jan Ludwik Strzesz w wizytacji kościelnej. Wg niego, na podstawie istniejącej wówczas tablicy nad wejściem do kaplicy św. Michała Archanioła, na terenie obecnej posesji przy ul. Klasztornej 6, to był najstarszy obiekt sakralny:

Tłumaczenie z języka łacińskiego Hanny Ludwińskiej:

[...] *Najstarszą jest kaplica św. Michała Archanioła, jak pokazuje napis umieszczony nad drzwiami, lecz po zamurowaniu bramy i wejścia najpierw przeszła w użytkowanie ubogich jako szpital, dla potrzebujących pomocy. Istniało tam kiedyś bractwo związane na zasadach wspólnoty zamieszkania, na prawach i założeniach ślubów pobożności. Mistrzowie i rzemieślnicy zachowują relikwie i znaki tego niegdyś ustanowionego bractwa. Dary, fundusze, przychody pochodzące z produkcji opłatków przypadły jak i sama kaplica. Brama Południowa jest połączona z przymurowanym przedsionkiem, gdzie przebywają żebracy i domagają się jałmużny [...]*³.

Zagadkowy jest fakt, że badacze w z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w XX w. i w dwóch dekadach XXI w. nie pociągnęli wątku istnienia kanonii w Grudziądzu, udowodnionej źródłowo dla wieków XVII-XVIII.

O kanonii w Grudziądzu napisał w swoim artykule w 1921 r. ks. Alfons Mańkowski⁴. Warto przypomnieć te istotne dla tego tematu fragmenty jego artykułu.

[...] *Niniejsza praca przedstawia rozwój i organizację kapituły katedralnej chełmińskiej w dawnej polskiej epoce oraz w późniejszej pruskiej aż do emancji bulli de salute animarum (1821 r.)*

1. Członkowie kapituły

1. **Liczba kanoników.** *Pod koniec rządów Zakonu krzyżackiego liczba kanoników katedralnych wynosiła około 15 [przypis 4: Dzieje kapituły za czasów krzyżackich opracował Jan Hoelge w rozprawie pt. Das Culmer Domkapitel zu Culmsee im Mittelalter [...]. Niewątpliwie z powodu długotrwałych wojen uniemożliwiających utrzymanie większej ich liczby biskup Wincenty Kielbasa (1467-do 1479) wyjednałszy u papieża Sykstusa IV (1471-1484) zatem w czasie między 1471-1479 pozwolenie sekularyzacji swej kapituły ustanowił skład jej członków na czterech kapłanów, którzy nazywali się prałotami i kanonikami i cztery dla nich przeznaczył dobra prestymonalne. Pomimo tego podają dokumenta z roku 1490 sześciu, 1497 pięciu, tyłuż*

³ Zob. Towarzystwo Naukowe w Toruniu Societas Literaria Torunensis, Fontes VII. 1903, s. 292. [...] *Capella vetustissima s. Michaelis Archangeli, prout iscriptio superliminari praefixa monstrat, sed porta adituque opilato in profanes usus primum scholae, deinde nunc receptaculi 4 pauperum hospitali carentium venit. Fuit ibi quondam confraternitas per modum contubernii certis legibus et devotionum conditionibus adstricta, retinentque artifices et mechanici vestigia et lineamenta sodalitates huius olim institutatae. Dos, fundationes, proventus collectaque ex oblatiis sodalium interierunt, prout et ipsa capella [...].* Wg dokładniejszego tłumaczenia była tam też najpierw szkoła a napis był monstrualnych rozmiarów.

⁴ A. Mańkowski, *Kapituła katedralna chełmińska od roku 1466 do 1821*, Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu, T. V: 1921, nr 5-6.

1502, 1504 znowu sześciu kanoników chełmińskich a w r. 1510 pisze biskup Chrapicki, wyliczając swoje darowizny kościołowi katedralnemu uczynione, że kanoników rezydujących jest czterech, czasem mniej czasem więcej, z których niektórzy dla szczupłości dochodów opuścili swoją katedrę i do innych miejsc się przenieśli; w tym czterem kanonikom rezydującym biskup zapisuje pewne dochody. Wynika stąd, że następcy biskupa Wincentego ustanowionej przez siebie liczby się nie trzymali, lecz odpowiednio do potrzeb kościoła katedralnego i diecezji liczbę powiększali, że bywali kanonicy nierezydujący, jak za czasów krzyżackich. W ciągu 16.- tego wieku liczba 4 się ustaliła⁵.

Zmiany w liczbie kanoników nastąpiły ponownie w XVII w. Wówczas pojawiła się informacja o kanonii w Grudziądzu.

Kanonikat fundi Trzebcz. Dnia 4 lipca 1729 r. biskup Kretkowski erygował kanonię fundowaną przez proboszcza i dziekana grudziądzkiego Jana Kazimierza Krygiera na ośmiu włókach w Trzebczu, zwanych Krajewszczyzna. Była z nią połączona stalla w chórze – ostatnia z dawniej ustanowionymi prebendami –, głos w kapitule oraz inne prerogatywy kanoniczne; w opcji i dystrybucjach atoli udziału nie miał. Przystęp do tego kanonikatu mieli mieć kapłani zastużeni i biegli w naukach teologicznych; pierwszeństwo zastrzegł fundator dla swoich krennych, jeżeli będą stosowni i odpowiedni między nimi. Kapitulę służyło prawo prezentowania dwóch kandydatów, z których jednego biskup wybierze i instytucje. Erekcja uzyskała konfirmację Stolicy Apostolskiej.

Archidiakoniat pomezkański. Na fundację tę był legował już ks. Walerjan Radzyński protonotariusz apostolski i dziekan golubski 1654 r. sumę 500 złp. Na dobrach kapitulnych kurzejnickich lokowaną, lecz gdy fundacja z nieznanych powodów do skutku nie przysłała, przeznaczył ją na fundację alatarji, [alatarii]⁶ i prebendy w katedrze. Dopiero za biskupa Kretkowskiego doczekała się pierwotna myśl fundatora urzędywistnienia. Po uzyskaniu konsensusu kapituły nastąpiła z okazji generalnej wizytacji katedry erekcja d. 24 czerwca 1730 r. Była to prałatura tytularna bez fundacji i dochodów uprawniająca do zajęcia ostatniej stali prałackiej przed kanonicznymi a nakładająca obowiązek wizytowania diecezji co trzy lata. Kapituła miała prawo wyboru i prezentacji jednego za każdym razem kandydata⁷.

W XVII-XVIII w. była następująca struktura kapituły kolegiackiej, wg ks. A. Mańkowskiego:

[pisownia wg oryginału, M. Sz.]

2. Skład kapituły. Kanonikaty w obszerniejszym słowa znaczeniu rozróżniano według następujących punktów widzenia:

- a. Prałatury i kanonikaty.
- b. Szlacheckie i nieszlacheckie (doktorskie).

⁵ A. Mańkowski, op. cit. s. 75-76.

⁶ **altaria**1. «zapis albo fundusz na utrzymanie ołtarza»2. «dawniej stanowisko kapłana związane z opieką nad ołtarzem; też: przypisane mu dochody»

⁷ A. Mańkowski, op. cit. s. 83.

- c. Uprawniające do udziału w dystrybucjach codziennych i nie dające do niego prawa.
- d. Gremjalne i honorowe (grajalne i nadliczbowe).
- e. Dające prawo do pobierania dochodów fundacyjnych i dające ekspektatywę⁸. (Koadjutorje).

Za czasów już polskich, ale przed reorganizacją kapituły przez biskupa wymieniają źródła tylko dwa dygnitarstwa kapitulne przejęte zapewne z czasów krzyżackich: dziekaństwo i kustodje.

Po reorganizacji i sekularyzacji wszyscy czterej kanonicy są równocześnie prałatami. W ciągu 17. wieku utarły się dla trzech z nich odrębne tytuły dziekana, prepozyta i kustosza, natomiast dla czwartej bezimiennej prałatury i kanonji charakter zatart się i wyszedł z użycia; ponieważ w 1650 roku powstał archidiaconat chełmiński, jako pierwsza prałatura, przeto biskup Opaleński w 1687 o stanie swej diecezji do Rzymu doniósł, że w kapitule jego istnieją cztery prałatury: archidiaconat, dziekanat, prepozytura i kustodja. Do nich przybyły 1699 scholasterja i r. 1730 archidiaconat pomezkański. Od 1796 r. była scholasterja druga z kolei prałaturą co do wyższości w godności: pierwszą był archidiaconat, trzecią było dziekaństwo. Jedyne archidiaconat chełmiński i scholasterja oparte były na fundacjach, reszta żadnych nie miała, były zatem niejako gracjalnemi, czyli honorowemi, gdy zatem jedną z tych niefundowanych prałatur otrzymał kapłan nie instalowany poprzednio na kanonię uzyskał wprawdzie stalle w chórze, nie zaś głos w kapitule. Stąd też spotykamy się w dziejach kapituły z dziwnym na pozór faktem, że dziekan, prepozyt, kustosz lub archidiacon pomezkański otrzymał jeszcze kanonię z prebendą fundacyjną w swojej kapitule. b. Postanowienie Zygmunta I i senatu zatwierdzone bullą Leona X z 1515 r. wzbraniało nieszlachcie przystępu do prebend kapitulnych z wyjątkiem czterech doktorskich [...].

Szlacheckimi kanonikatami były w Chełmży cztery pierwotne biorące początek od biskupa Wincentego Kielbasy, piąty biskupa Tylickiego z 1599, archidiaconat chełmiński, scholasterja, prebenda fundi Zegartowice i zapewne archidiaconat pomezkański; nieszlacheckimi były prebenda teologa, czyli kanonisty z r. 1632, kaznodziejska z 1654, penitencjarska z r. 1665, trzebska i chrapicka, obie z r. 1730. Z kanonji nieszlacheckich ściśle biorąc tylko pierwszy był doktorskim bo ten warunek zawierał się w dokumencie erekcyjnym, ale ponieważ do teologa kaznodzieji i penitencjarza Sobór Trydencki stawiał większe wymagania i ważniejsze nań obowiązki nakładał a biskup Kretkowski w erekcji prebend trzebskiej i chrapickiej zastrzegł je dla kapłanów wyróżniających się gruntowniejszą nauką teologiczną, przeto utarł się zwyczaj, że kapituła domagała się przed instalacją od kandydata przedłożenia dyplomu doktorskiego teologii jako najpewniejszego kryterjum i dowodu większej naukowości. Stąd poszło, że wszystkie kanonikaty nieszlacheckie podciągano jako doktorskie⁹.

Pokazana struktura organizacyjna wskazuje, że tradycja kościoła św. Mikołaja w Grudziądzu, jako najstarszego kościoła parafialnego mija się z faktografią histo-

⁸ *Ekspektatwa*, w języku staropolskim nadzieja na objęcie wakatu.

⁹ A. Mańkowski, op. cit., s.84-86.

ryczną. W swoim artykule ks. A. Mańkowski zaakcentował luki źródłowe, co do historii poszczególnych kanonii.

Wg stanu prawnego z dnia 13 września 1666 r. kościół św. Mikołaja był we władaniu zakonu dominikanów i jako taki wykluczony z jurysdykcji biskupa chełmińskiego:

[...] *Tak chylący się ku upadkowi (kościół) ówczesny proboszcz przywrócił do życia na mocy rozkazu wydanego przez Grzegorza Badowica, przełożonego zgromadzenia prowincjonalnego i potwierdził nienaruszalność przywilejów zapisanych w piśmie z 13 września 1666 r. [...]*¹⁰.

Pokazanie tła historycznego, pozycji hierarchicznej kościoła św. Mikołaja w Grudziądzu jest nieodzowne do odczytania dokumentu *actum profanum* dla kościoła św. Jerzego w Grudziądzu z 15 września 1618 r.

Actum profanum, to zamiana funkcji obiektu sakralnego na inną, np. świecką lub wyburzenie obiektu. Takie obrzędy stosowane są też w innych religiach. Na przykład, gdy stawiano pomnik Józefa Piłsudskiego na pl. Niepodległości w Grudziądzu, to najpierw zasięgnięto opinii rabina czy nie koliduje jego lokalizacja z miejscem, gdzie była bożnica żydowska, zburzona przez Niemców w czasie II wojny światowej. Więcej o obrzędzie *actum profanum* w artykule Marty Kowalczyk, z 2011 r.¹¹

Acta archiwum parafialnego w Grudziądzu, przechowywane w Archiwum Diecezjalnym w Toruniu.

Jest to dokument napisany stylem barokowym, pomieszany język łaciński i polski. Nie ma w nim zdań w języku niemieckim. Jest to o tyle ciekawe, że skoro podaje się, że kościoły w Grudziądzu przejęli kilkadziesiąt lat wcześniej luteranie, to dlaczego w tym dokumencie jest niepopularna u nich łacina. Protestantyzm kładł nacisk w liturgii na język rodzimy.

---

¹⁰ Wizytacja kanonika Ludwika Strzesza z lat 1667-672. Tłumaczenie z łaciny H. Ludwińskiej dla potrzeb Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Grudziądzu, dokonane z inicjatywy dr. n. med. Jerzego Krzysia. Fragment wskazujący na wykluczenie kościoła spod jurysdykcji biskupa. Br. Grzegorz Badowic był prowincjałem O.O. dominikanów w Polsce (Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu. Informator, sygn. D perg. 187 Poznań, 5 IX 1669 Br. Grzegorz Badowic, prowincjał oo. dominikanów Polsce, ustanawia archikonfraternię św. Różańca w kościele parafialnym w Stęszewie. Zapis oryginalny: [...] *Gregorio Badovic, ordynus praedicatorum provinciali, die 13. Septembris anno 1666 communicationis rescripto pargameneo, suae itegritati aliquatenus restituit [...]*. Zob. B. Czapla [edit], *Visitationes episcopatus Culmensis Andrea Olszowski Episcopo A. 1667-1672 factae*.

Towarzystwo Naukowe w Toruniu Societas Literaria Torunensis, Fontes VII 1903, s. 290.

¹¹ M. Kowalczyk, *Desekralizacja kościołów: rytuał „sacrum” czy „profanum”?* Nurt SVD 45/2 (130), s. 207-229. Artykuł dostępny w wersji elektronicznej w bazie Muzeum Historii Polski: [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Nurt_SVD/Nurt_SVD-r2011-t45-n2_\(130\)/Nurt_SVD-r2011-t45-n2_\(130\)-s207-227/Nurt_SVD-r2011-t45-n2_\(130\)-s207-227.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Nurt_SVD/Nurt_SVD-r2011-t45-n2_(130)/Nurt_SVD-r2011-t45-n2_(130)-s207-227/Nurt_SVD-r2011-t45-n2_(130)-s207-227.pdf)

Actum Raduni coram Iudicio Scabinali Civitatis Radzimir die decima
 quinta mensis Septembris Anno Domini Millesimo Sexce-
 tesimo Decimo octavo.

Ad Iudicium actus, contra Civitatem Radzimir personarum venientes
 Petrus Michael Malanowski, Mimus, Gnatus Regni Iudicio
 Prati iam pridem optime notus et Nils Michael Rappkowski
 in omni sua vera et fidelis vltimis vltimis locorum fatigavit su-
 bilu ac per expressum recognoverunt Quia ipse habito secum al-
 tero Nobili Goarme Lubynski die dictam in Actu conten-
 ad affectationem spectabilium de Formatorum Polonus et Con-
 sulum Civitatis Grandentium dehi nam missorum spustezza
 tego Koszciolka Sewickiego Jerzego przed miastem Grudzian-
 zorem na brzegiem rzeki Wisly który brzeg woda podzwana
 ta, y tam w zgodzonym oglacali znaki rozebranego muru
 zgruntow pomimo tego Koszciolka, tsowist seziarj u dnej
 do gruntu y oltaria, tsakze omu seziar muru Jekola
 Cementarza Bogusza Koszciolka do gruntu rozebranych Kto-
 ra Cesty z tych murow pomimonego Koszciolka Panowie
 Burmistrze y Rada miasta Grudzianza mnieli dobie bydz
 zabrana y do Koszciolka Druwego Ducha tamze w tym
 omdzu zwieziona przez Je Mieu Tzpa Jukuba Dzie-
 pariskiego Podkomorzego Chelminskiego Grudziankiego z
 Starostem zwiazana tego Owo Seziarj seziarj pomimo
 nemu Je Mieu Tzpa Podkomorzemu Chelminskiemu wy-
 zimianowaniem woznym y Selascicem Solmiter
 protestowali y tsowist seziarj w zgodzonym obwiedli iako tsow
 tsowze wozny zwiezynanym Selascicem
 Sedoru bukorzemu odnosi Lekyuntz Sazu Sazu
 Lettonem na pmissio recogm t Actis protibus m dori
 bi quod muniti subito obhinebunt.

Ex Actis Juy Civitatis Radzimir
 per Nils Michael Rappkowski
 Sebastiano Postkornicz na
 tary Civitatis Radzimir

Ryc. 1. Dokument o wyburzeniu kościoła św. Jerzego na Rybakach w Grudziądzu z 15 września 1618 r.

Może to oznaczać jedno, że kościół ten, aczkolwiek opuszczony, formalnie był kościołem parafialnym dla Grudziądza. W dokumencie tym jest określany jako *opustoszały kościółek przed miastem Grudziądzem*.

Kościół ten był opuszczony już w 1570 r.

[...] *Trzeci kościół na przedmieściu jest z drzewa zbudowany, pusty, przy którym jest Szpital i ten też Mieszczanie z mocy Proboszcza Farskiego ujęli*¹².

W tej lustracji kościół murowany przy zamku nazywany jest farnym, ale odnotowano, że liturgia jest wg dawnego zwyczaju. Oznacza to, że wtedy protestanci nie zajęli kościoła św. Mikołaja. Mieszczanie wg dokumentu z 1570 r. zabrali tylko kościół Świętego Ducha i wygnali stamtąd księdza i na jego miejsce postawili swojego pastora.

Z zachowanych dokumentów wynika, że przez ok. 50 lat kościół św. Jerzego nie był użytkowany dla celów liturgicznych.

Źródłem kartograficznym na istnienie po południowej stronie Ossy, między Rządzem a Grudziądzem opuszczonej parafii jest mapa Kacpra Henenbergera z 2 poł. XVI w. Na tym obszarze zaznaczył „*parochia vastata*”, czyli parafia opuszczona.

Konsekwencją wydania dokumentu *actum profanum* dla kościoła św. Jerzego 15 września 1618 r. stało się prawne przejęcie funkcji świątyni parafialnej przez kościół św. Mikołaja, który de facto pełnił ją już od ponad półwiecza.

Niewątpliwie pamiątką po tym wydarzeniu jest kompozycja ołtarza głównego. Najniżej jest św. Mikołaj, patron kościoła. Powyżej św. Jerzy, historyczny patron parafii grudziądzkiej od założenia miasta. Natomiast na samej górze Matka Boska z Dzieciątkiem.

Powyższy artykuł pokazał tło historyczne dla decyzji rozebrania kościoła parafialnego, zgodnie z prawem kanonicznym dla Kościoła rzymsko-katolickiego. Pokazał on też po raz kolejny, jak wielokrotnie powielana fikcja historyczna w przypadku kościoła św. Mikołaja posiada status prawdy historycznej.

Tę fikcję utrwała np. praca *Kapituła kolegiacka grudziądzka 1992-2008*, wydana w 2008 r.¹³ Obecna kapituła kolegiacka powołana została 1 grudnia 1992 r. z dekretu nominacyjnego jednoznacznie wynika, że przed 1 grudnia 1992 r. kościół św. Mikołaja był wyłącznie farnym.

Dla przypomnienia z tego artykułu:

---

¹² *Lustracja starostwa grudziądzkiego z 1570 r.*

¹³ Ks. Jerzy Karol Kalinowski, *Kapituła kolegiacka grudziądzka 1992-2008*, Grudziądz 2008, s.s.63.

Kanonikat fundi Trzebcz. Dnia 4 lipca 1729 biskup Kretkowski erygował kanonię fundowaną przez proboszcza i dziekana grudziądzkiego Jana Kazimierza Krygiera na ośmiu włókach w Trzebczu, zwanych Krajewszczyzna.

Kanonia w Grudziądzu czerpała dochody, czyli prebendy z miejscowości Trzebcz.

Poniżej spis proboszczów kościoła św. Mikołaja, który odzwierciedla jego status a także podkreśla pośrednio rangę kościoła św. Jerzego, jako parafialnego dla miasta Grudziądz.

Lista proboszczów kościoła p.w. św. Mikołaja w Grudziądzu

L.p.	Wg X. Froelicha z 1868 r.	Wg ks. F. Fankidejskiego z 1881 r.	Wg ks. J. Mańkowskiego z 1928 r.	Uwagi ¹⁴
1.	Luteger, Lutheger, Lutker, 1307-20	Luteger, 1307	Luteger (Lutheger, Lutker) 1307-20	
2.	Peter, 1336	Piotr, 1336	Piotr, 1336	
3.	Nikolaus Frankenhaym, 1345	Mikołaj Frankenhayn, 1345	Mikołaj Frankenhayn, 1345	W 1374 r. prepozyt kapituły, od 1378 kanonik chełmiński, zm. po 15.06.1405 r.
4.	Herr Johannes, 1528	Pan Jan (Herr, dominus), 1528	Jan Herr, 1528	
5.	Paweł Andraw, 1533	Paweł Andraw, 1533	Paweł Andraw, 1533	
6.	Mateusz Strepocz, 1572	Maciej ze Strzeczat, 1572	Maciej ze Strzeczca, 1572	
7.	Jerzy Dombrowski, 1598	Jerzy Dąbrowski, 1598	Jerzy Dąbrowski, 1598	Kanonik chełmiński od 1600 r., z prepozytury grudziądzkiej zrezygnował 31.07.1604.
8.	Laurencius Dziński, 1606	Wawrzyniec Dziński, 1606	Wawrzyniec Dziński, 1606	
9.	Andrzej Szusnicus, 1619	Andrzej Szusnicus, 1619	Andrzej Szuński 1619	
10.	Jan Kobyliński	Jan Kobiliński	Jerzy Kobyliński	
11.	Jerzy Dorpowski, 1624	Jerzy Dorpowski, 1624	Jerzy Dorpowski, 1624	Proboszcz grudziądzki w l. 1624-26, kanonik chełmiński od 1626. Pełnomocnitwo do objęcia biskupstwa otrzymał 4.02.1625.
12.	Aleq. Nicborowski	Aleksander Nieborowski	Aleksander Nieborowski	
13.	Heinrich a Ruthk Chelthowski (Selchowski) archiprezbiter, 1640	Henryk a Ruth Chelchowski, 1640	Henryk z Ruthk Chelchowski, archiprezbiter, 1640	
14.	Jan Potrykowski, 1643-56	Jan Potrykowski, 1643	Jan Potrykowski, archipresbyter, 1643-56	h. Odrowąż, w l. 1640-42 instygator kurii biskupiej, 1641 notariusz apostolski

¹⁴ Uzupełnienie funkcji na podstawie pracy Pralaci i kanonicy katedralni chełmińscy od założenia kapituły do naszych czasów, Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 1926, R. XXXIII, s. 1-109; Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. XXXIV, s. 287-424.

15.	Adalbert Pęski rezygnuje z powodu całkowitej dewastacji beneficjum i kościoła, 1660	Wojciech Peski, 1660	Wojciech Peski	
16.	Andrzej Więczkowiec, 1662-72	Andrzej Więckowic, 1662	Andrzej Więckowic, konwertyta 1662-72	
17.	Jan Krześnior, dziekan, 1676-95	Jan Krześnior, 1676	Jan Krześnior, dziekan, 1676-95	
18.	Kazimierz Dąbrowski, 1696-1705	Kazimierz Dąbrowski, 1696	Kazimierz Dąbrowski, dziekan, 1696-1705	Opat oliwski w l. 1703-22
19.	Jan Kapusta, praepozytus (przełożony pleban)	Jan Kapusta, 1706	Jan Kapusta, proboszcz 1706-08	
20.		Jan Goltberger, 1709	Jan Goltberger, pro- boszcz, 1709	
21.	Fr. Klucznikowski, dzie- kan, 1709-18	Franciszek Klucznikow- ski, 1709	Franciszek Klucznikow- ski, dziekan 1709-18	
22.	Kazimierz Krüger, kano- nik, 1718-49	Kazimierz Krüger, 1718	Kazimierz Krygier, kano- nik, 1718-1740	Honorowy kanonik chełmiński od 1721, proboszcz grudziądzki 1718-50
23.	Franciszek Przeradzki, kanonik, 1755-1774	Franciszek Przeradzki, 1755	Franciszek Przeradzki, kanonik, 1755-1774	W 1747 r. objął vicecu- riatum fary grudziądzkiej, od 1750 proboszcz i kanonik chełm.
24.	Jan v. Gruzlewski, Dziekan, 1774-84	Jan von Gruzlewski, 1774	Józef Gruzlewski, dzie- kan, 1774-84	
25.	Jan Kattan, dziekan, 1787	Jan Kattan, 1787	Jan Kattan, dziekan, 1787	
26.	Antoni Pohlki, pro- boszcz, 1790	Antoni Pohlki, 1790	Antoni Pohlki, pro- boszcz, 1790	
27.	Gabriel Knobloch, prae- pozytus (przełożony, pleban), 1797- ¹⁶ / ₅ 1798	Gabryel Knobloch, 1797	Gabrjel Knobloch proboszcz, 1797-98	
28.	J. Fr. Malewski, rektor szkoły i praep., 1799-1805	Jan F. Malewski, exjez., 1799	J. F. Malewski, eksjezuita szkoły i proboszcz, 1799-1805	
29.	Hohensee, praep., 1806.	Hohensee, 1806	Hohensee, 1806	
30.	Fr. Sokolowski, 1809	Franciszek Sokołowski, 1809	Franciszek Sokołowski, proboszcz, 1809	
31.	Fr. Dietrich, kanonik, 1810-48	Franciszek Dietrich, 1810	Franciszek Dietrich, kanonik honorowy, 1810-48	
32.	Jan Heller, 1848- ⁴ / ₂ 1866	Jan Heller, 1848	Jan Heller, proboszcz, 1848-66	
33.			Franciszek Wyczyński, proboszcz, 1866-71	
34.			Juljusz Blomin, dziekan 1871-83	
35.			Oton Kunert, kanonik honorowy, 1883-1919	
36.			Bernard Dembek, dzie- kan i prałat od 1919	

Z przedstawionego zestawienia proboszczów kościoła p.w. św. Mikołaja wynikają bardzo duże luki czasowe, które nie były przedmiotem badań. Największa jest w latach 1345-1528. Obejmuje ona ponad 200 lat. Te luki czasowe można wyjaśnić określeniem charakteru tego kościoła. Na przykładzie proboszcza Franciszka Przeradzkiego (1755-1774) można określić status kościoła jako prebendy kanoników chełmińskich. F. Przeradzki objął probostwo grudziądzkie po

swoim wuju kanoniku J. K. Krügerze 5.10.1750 r.¹⁵ W czasach nowożytnych kościół p.w. św. Mikołaja był prepozyturą. Można jednak przyjąć, że w okresie średniowiecza był właściwym kościołem kolegialnym dla diecezji chełmińskiej. Kolegiata w Chełmnie została ustanowiona w 1519 r.¹⁶ W 1700 r. kościół ten używał pieczęci z krzyżem lotaryńskim o podwójnym ramieniu¹⁷.

W Lustracji starostwa grudziądzkiego z 1765 r. kościół ten określony został jako: *Primo: kościół farski, Collationis Regiae, uprzywilejowany prawami dawnymi, którego jest proboszczem Wielmożny Jegomość Ksiądz Przeradzki, kanonik chełmiński, który się domaga, aby mu miasto zadość uczyniło i w prawach i w zwyczajach do tego kościoła należących. Cmentarz jest dokoła murowany, przy którym jest na rogu wikaria, budowana dla księży komendarzy i organisty, dalej stajnia murowana, potem rezydencja dla Jegomości Księdza Proboszcza, murowana przy niej brama na cmentarz, którą ludzie wchodzą do kościoła, od tej bramy karczemka do tegoż probostwa należąca, murowana*¹⁸.

---

¹⁵ Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu, t. XXXIV, s. 341.

¹⁶ S. Kardasz [Red.] *Diecezja Toruńska. Historia i teraźniejszość, t. 4, dekanat chełmiński*, Toruń 1996, s. 44.

¹⁷ Pieczęć ta jest odcisnięta na dokumencie z 1700 r. dotyczącego sprawy wynajęcia kapeli na wesele spoza Grudziądza. Wyłączność na granie w Grudziądzu miała kapela z kościoła p.w. św. Mikołaja. Dokument znajduje się w zbiorach prywatnych. Odbitka w zbiorach Oddz. PTH w Grudziądzu.

¹⁸ *Lustracja Starostwa Grudziądzkiego w 1765 roku*, rkp. w Bibliotece Miejskiej w Grudziądzu, sygn. 4.710/W.

Ilustracje

Okiénko: Wylew Wisły w maju 2011 r. Fot. M. Szajerka.

Ryc. 1. Dokument Actum profanum dla kościoła św. Jerzego w Grudziądzu z dnia 15 września 1618 r. Archiwum Diecezjalne w Toruniu. Skanowanie Dawid Schoenwald.

Notatki

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.